

ЦЕРКВА ТА ДЕРЖАВНІ ШКОЛИ В США

CHURCH AND STATE SCHOOLS IN USA

Стебляк Д.М.,

*аспірант кафедри міжнародної політики,
факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

У статті досліджено модель взаємовідносин школи та церкви в США, розвиток державно-церковних відносин у сфері освіти. Проаналізовано нормативно-правову базу регулювання відносин школи і церкви, роль релігійної освіти в США, вплив релігії в школах Америки. Досліджено значення та роль церкви у патріотичному вихованні учнів.

Ключові слова: політика, церква, школа, США, держава, релігійні громади.

В статті досліджено модель взаимоотношений школы и церкви в США, развитие государственно-церковных отношений в сфере образования. Проанализированы нормативно-правовая база регулирования отношений школы и церкви, роль религиозного образования в США, влияние религии в школах Америки. Исследованы значение и роль церкви в патриотическом воспитании учащихся.

Ключевые слова: политика, церковь, школа, США, государство, религиозные общины.

The model of the relationship between the school and the Church in the United States is examined in the article. Development of state-church relations in the field of education. The normative and legal basis for regulation of relations between the school and the Church is analyzed. The role of religious education in the United States. The Influence of Religion in American Schools. Investigating the significance and role of the Church in patriotic upbringing of students.

Key words: politics, church, school, USA, state, religious communities.

Постановка проблеми. Релігійний фактор лежав в основі виникнення США. Релігія та церква займали важливе місце в житті американських громадян, впливали на суспільні процеси, політичну сферу. Церква відігравала важливу роль в освітній сфері на континенті з самого заснування країни. Спочатку цей взаємозв'язок не викликав конфліктів в американському суспільстві, але зі збільшенням релігійних напрямів та деномінацій почали збільшуватися і конфлікти щодо ролі церкви в школі та освітньому процесі загалом.

Під впливом суспільно-політичних перетворень США докорінно змінилися як нормативно-правова база, так і релігійна політика щодо взаємовідносин церкви та школи, яка проводилася на її основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті використані основи досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері державно-церковних відносин. Проаналізовано статистичні дані «National Center for Education Statistics», Департаменту освіти США, «CAPE Outlook». Проаналізовано дослідження Pew Research Center, Gallup Analytics and Advice. Досліджено основні рішення Верховного суду США в сфері державно-церковних відносин у школі: *Everson*, 330 U.S. at 18 [9], *Good News Club v. Milford Cent. Sch.*, 533 U.S. 98 (2001), *Engel v. Vitale*, 370 U.S. 421 (1962) [7], *Lee v. Weisman*, 505 U.S. 577, 599 (1992) [14], *Wallace v. Jaffree*, 472 U.S. 38 (1985), *Elk Grove United School District v. Newdow* [8], *Epperson v. Arkansas* [10], *McCullum v. Board of*

Education. Law Case, Zorach v. Clauson (1952), No. 431. [17].

Проаналізовано праці А.Дж. Рейчли [1], Є.О. Барилко [2], О. Романова [3], Д. Брoган [4], В. Герберг [13] та інших вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Протягом тривалого періоду вітчизняні та зарубіжні вчені досліджують питання церкви та школи в США, але це питання дотепер є «яблуком розбрату» в американських наукових колах, вчені диспутують, як саме мають розвиватися відносини цих двох важливих суспільних інституцій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження відносин церкви та школи в США.

Виклад основного матеріалу дослідження. У США релігійні громади були залучені до освіти ще в ранній період американської державності. Спільна молитва в школі, читання віршів тривалий час не викликали суперечностей, але розбіжності все ж таки виникли.

У XIX ст. протестанти та католики диспутували щодо того, хто буде читати Біблію і здійснювати молитву в державних школах. Основою суперечки було те, яка Біблія і яка молитва будуть прийнятні для використання в класі. Католикам не подобалося, що для читання молитви використовували версію Біблії короля Якова, яка була затверджена протестантами. В 1844 р. у Філадельфії почалися бойові дії між протестантами та католиками, через що кілька людей загинуло і деякі католицькі церкви

були спалені. Подібні конфлікти відбувалися в Бостоні і в інших частинах Нової Англії [22].

А.Дж. Рейчлі зазначає, що навчання в школах донедавна в більшості штатів починалося з молитви, читання біблійних притч, залежно від релігії, але здебільшого у протестантській манері. Коли кількість католиків почала зростати, в кожному шкільному окрузі вирішувалось, буде це протестантська чи католицька версія. Варто зазначити, що в Америці в 1950-х рр. поширилася програма «звільнені години», або програма Шампані, як її ще називали, суть якої полягала в тому, що замість уроків із деяких шкільних предметів учні могли відвідувати церковні уроки, а наставники-викладачі отримували плату за ті години, але плата здійснювалася місцевою міжконфесійною радою [1]. Ця ситуація була прийнята в суспільстві, де відокремлена модель державно-церковних відносин, неоднозначно. З огляду на це та інші подібні випадки, кількість судових рішень, які стосувалися церкви і освіти, росли з кожним днем, як і позови про порушення Першої поправки в США.

Одним із прикладів є *McCullum v. Board of Education* (повністю *Illinois ex rel. McCullum v. Board of Education of School District (No. 71, Champaign County, Illinois)*) [17], яка стосується програми в Шампані (Іллінойс). Позивач стверджував, що вищезгадана програма порушила пункт про заснування, тобто Першу поправку. Справа 8 грудня 1947 р. була розглянута в Верховному суді США, де суд визнав, що ця справа дійсно є порушенням Першої поправки, яка побудувала «стіну між церквою і державою, яка має бути високою і неприступною». Суд вирішив, що програма релігійного навчання є неконституційною. Рішення суду Іллінойс було відмінено. Але вже в 1953 р. суд у подібному випадку виправдав підтримку штатами молитви в школах та співпрацю з керівництвом церкви у справі «Зарах проти Клаузена» [28]. Дві інші справи поклали кінець релігійним молитвам та читанням віршів у школах 1962 та 1963 рр. (*Engle v. Vitale*, 370 U.S. 421 1962 [7]; *Abington v. Schempp*, 1963 [26]).

Після заборони в деяких школах штатів спостерігалось позитивне ставлення до молитви в школах, а деякі сільські школи навіть не забороняли її взагалі, використовуючи законодавчу лазівку – «хвилини тиші» для роздумів чи молитви, але і це у 1960-х рр. стало суперечливим питанням.

О. Романова стверджує, що важливим етапом у житті відносин церкви і школи було прийняття в 1988 р. 18 релігійними і освітніми організаціями та оприлюднення звіту «Релігія в національному курсі держави», який деякою мірою дав чіткі орієнтири, як має співіснувати система взаємовідносин цих двох важливих суспільних структур:

– шкільний підхід до релігії має бути лише академічним;

– школи мають прагнути усвідомлення учнями релігій, але не спонукати до прийняття ними будь-якої релігії;

– персонал школи надає тільки знання про релігію, а не практикує її в межах навчального закладу;

– школа не заважає учням здійснювати свої релігійні обряди, не нав'язує будь-якого конкретного погляду;

– школа надає знання про всі релігії і водночас не принижує, не виокремлює, не підтримує жодну з них [3, с. 125].

У серпні 1995 р. департамент освіти США розіслав інструкцію «Релігійні прояви в державних школах» у всі шкільні округи. А в 2001 р. був прийнятий закон про реформування системи освіти – «*The Child Left Behind Act of 2001*» [18]. 7 лютого 2003 р. до всіх шкільних округів було надіслано інструкцію про конституційно дозволена молитву у початкових і середніх школах – «*Guidance on Constitutionally Protected Prayer in Public Elementary and Secondary School*» [12]. Представники школи мали звітувати, чи відповідає політика конституційному захисту молитви в державних школах.

Також «*Guidance on Constitutionally Protected Prayer in Public Elementary and Secondary School*» дає роз'яснення по основних елементах взаємодії навчальних закладів і церкви:

1. Молитва під час ненавчального часу. Учні шкіл можуть проводити молитви після чи до навчання, під час обіду чи вивчати з іншими учнями Біблію, школа не може заборонити їм це. «Ніщо в Конституції <...> не забороняє будь-якому учневі державної школи добровільно молитися в будь-який час до, під час або після шкільного дня» [12]. Але, незважаючи на пояснення, молитва в школі – одне з найбільш обговорюваних в Америці питань.

2. Організовані молитовні групи і заходи. Групи можуть влаштовувати гуртки на релігійну тематику на основі правил створення інших позакласних гуртків та використовувати шкільні приміщення у вільний від навчання час, без будь-якої дискримінації через релігійний зміст чи вираження.

3. Державні службовці, вчителі, адміністратори та інші співробітники школи не мають права надавати привілеї чи забороняти молитву в школі тій чи іншій релігійній групі учнів, учням представникам будь-якої конфесії, а також брати участь у молитві чи будь-якому релігійному обряді.

4. Хвилини тиші. Якщо в школі є «хвилини тиші» чи інший період часу, вільний від навчання, учні можуть використовувати його для молитви чи не використовувати.

5. Розміщення осіб, які моляться під час навчання. У тих випадках, коли шкільні чинов-

ники практикують звільнення учнів від навчання на підставі прохань батьків про задоволення нерелігійних потреб, прохання про виключення з релігійних мотивів не можуть розглядатися як менш важливі. Наприклад, учнів-мусульман під час Рамазану. Тому посадовим особам шкіл рекомендується консультиватися зі своїми адвокатами щодо таких зобов'язань.

6. Релігійне вираження чи молитва в завданнях класу. Учні можуть виражати свої релігійні почуття в домашній роботі (творах та інше) без будь-якої дискримінації. Така робота має оцінюватися за академічними стандартами. Тобто вчитель не має права занижувати чи завищувати оцінку згідно зі своїми особистими поглядами.

7. Студентські збори і позакласні заходи. Спікери студентів на будь-яких подіях, як, наприклад, спортивні змагання, не можуть бути вибрані на основі релігійних мотивів. Спікери для учнів, студентів «відбираються на основі дійсно нейтральних, неупереджених критеріїв і зберігають первинний контроль над вмістом їх вираження».

8. Молитва на випускному. Шкільні чиновники не мають права наймати на випускний представника тієї чи іншої конфесії для релігійного виступу чи інше. Незважаючи на всі уточнення, які були надані, справи, що стосувалися освіти і релігії, розглядаються Верховним судом часто. Прикладом є справа «Лі проти Вейсмана» [14]. Але школи не мають права обмежувати висловлювання своїх учнів на таких подіях. Водночас вони можуть зробити нейтральну заяву, що це не стосується школи, тобто школа не несе відповідальності за ці висловлювання.

У справі «Лі проти Вейсмана» («Lee v. Weisman») Верховний суд ще до складання «Guidance on Constitutionally Protected Prayer in Public Elementary and Secondary School» обґрунтував свою позицію щодо промов на релігійною тематику. Суди проводять чітке розходження між офіційно релігійною промовою, як, наприклад, благословення запрошеним священнослужителем на церемонії відкриття, і приватною релігійною промовою студентів. Верховний суд дав чіткі розмежування в справі «Lee v. Weisman» (1992), що присутність священнослужителя на заході в загальноосвітній школі порушувала б поділ церкви і держави. А молитва учнів – незалежна, неорганізована і не керована – не є таким порушенням [14].

9. Церемонія бакалаврату. Шкільні посадові особи не мають права організувати релігійні церемонії в межах церемоній бакалаврату. Але, якщо на церемонію обраний спікер, наприклад серед випускників, і його промову передбачити чи контролювати не можна було, тоді це не є порушенням. Прикладом є справа «ACLU v. Black Horse Pike Regional Board of Education (1996)» [22].

Делікатним залишається питання, як спілкуватися з учнями про релігійні твори історичного та художнього значення. Адже велика частина найвідомішого мистецтва в світі включає релігійні теми і образи. Школи можуть демонструвати цей твір і обговорювати вплив релігії на мистецтво, архітектуру або історію, але чітко на академічному рівні, не проповідуючи чи віддаючи перевагу тій чи іншій релігії.

Так само дискусію викликало викладання деяких предметів у школі та їх можливість трактування як світською думкою, так і релігійною (1968, «Епперсон проти Арканзасу» – «Epperson v. Arkansas»).

Дискусійним у США є використання релігійної тематики в святковій риториці, як, наприклад, різдвяні вистави та інші заходи, пов'язані з цим святкуванням (Bauchman v. West High School, 10th U.S. Circuit Court of Appeals, 1997; Doe v. Duncanville Independent School District, 5th Circuit, 1995 [19]).

Також вчителі можуть обговорювати історію релігії і основних релігійних осіб, щоб представити історичні та поточні події в контексті. Основне розуміння християнства необхідне для розуміння мотивації хрестових походів; розколи мусульманської віри підживлюють більшу частину конфліктів на Близькому Сході; пацифістські тенденції буддистів допомагають пояснити, чому Китай до сих пір займає великі частини Тибету.

Державні школи можуть навчати релігії, але не проповідувати. Державні школи можуть давати учням інформацію про релігію неупередженим і об'єктивним чином, наприклад, обговорювати вплив релігії на історію, мистецтво, музику і літературу або викладати курс із порівняльної релігії. Але вони не можуть викладати навчальну програму на релігійному ґрунті. Державні школи не можуть нехтувати перевіреними науковими теоріями, як-от еволюція, тому що дехто вважає, що це суперечить їх релігії. Крім того, державні школи не можуть викладати неточні версії американської історії, засновані на релігійних навчаннях.

Верховний суд неодноразово заявляв, що Перша поправка вимагає від посадових осіб державних шкіл нейтрального ставлення до релігії, не проявляючи ні фаворитизму, ні ворожості щодо такого релігійного виразу, як молитва [9].

Рішення Верховного суду за останні сорок років встановлюють принципи, які розрізняють неприпустиму релігійну риторику в школах і захищені конституцією релігійні права учнів. Наприклад, вчителі та інші посадові особи державних шкіл не можуть проводити свої уроки в молитві, читанні з Біблії, служінні або інших релігійних заходах [7]. Також шкільні чиновники не можуть намагатися переконати або змусити учнів брати участь у молитві або інших релігійних заходах [14]. Така поведінка «належить державі» і, таким чином,

порушує положення про заснування [14]. Також працівники школи не можуть самостійно включати чи не включати релігію до списку шкільних предметів.

Законодавці США чітко розділили поняття «вчити релігію» і «вчити про релігію».

Але конфлікти не вщухають, навіть незважаючи на вище перелічені закони. Верховний суд США постійно виносить рішення в питаннях школи та церкви. Одним із таких конфліктів була справа «Санта Фе незалежний шкільний округ проти Доу» («Santa Fe Independent School District v. Doe»). Питання полягало в тому, чи порушує політика Незалежного шкільного округу Санат Фе, яка дозволяє молитву під керівництвом учня і з ініціативи учня на футбольних іграх, пункт Першої поправки [25]. Рішення суду було таким: «Так. Суддя Джон Пол Стівенс висловив думку 6-3, в якій Суд ухвалив, що політика округу, яка припускає молитву під керівництвом учня, ініційовану учнем на футбольних іграх, порушує положення про заснування. Суд дійшов висновку, що молитва за футбольну гру була публічною промовою <...> і проходила на державній власності на фінансованих урядом заходах, пов'язаних із школами, і що політика округу включала як передбачуване, так і фактичне схвалення <...> молитви в школі» [25]. Шість суддів висловили це неприйнятним, трое суддів висловилися, що це не порушує Першу поправку.

У 1952 р. відбулася подія, яка зачепила вираз, який уособлює Америку, – «нація під Богом». Майкл Ньюдоу подав скаргу від імені своєї дочки, учениці державної школи в Каліфорнії. Він стверджував, що слова «під Богом» порушують пункт Положення про заснування. Справа «Єдиний шкільний округ Елк Гроу проти Ньюдоу»

була передана у Верховний суд у 2004 р. [8]. І Верховний суд не вирішив, чи є ця фраза прийнятною. Посилаючись на те, що він не має права подавати позов від імені своєї доньки, адже він не мав законного опікунства над нею.

Важливий є той фактор, що в США є два основних види шкіл:

- приватні школи;
- державні школи.

І домінуючою різницею між ними є джерело їх фінансування, якщо державні школи фінансуються коштом місцевих, штатів і федеральних урядових фондів, тобто залежать від них, то приватні школи здебільшого підтримуються з плати за навчання, які вносять батьки, опікуни чи інші суб'єкти, які вносять плату за учня, а часто ці школи фінансуються коштом інших недержавних джерел, як-от релігійні організації, фонди, гранти та благодійні пожертвування. Тобто, якщо релігійна організація фінансує ту чи іншу школу, вона має вагомий вплив на те, що викладати в цій школі і як використовувати релігійний фактор впливу [14, с. 1–2]. Проаналізуємо ретроспективу розвитку приватних шкіл та їхню релігійну орієнтацію (табл. 1).

Досліджуючи First Look Report «Characteristics of Private Schools in the United States: Results From the 2015-16 Private School Universe Survey», де представлені вибрані результати опитування приватних шкіл (PSS), проведеного в 2015–2016 рр., щодо приватних шкіл, які діяли протягом 2015–2016 навчального року, можна дослідити дані, що включають у себе інформацію про розмір школи, рівні школи, релігійну орієнтацію, членство в асоціації, географічному регіоні, типи спільноти й акценти програми. З дослідження можна проаналізувати релігійні орієнтири приватних шкіл 2015–2016 рр.

Таблиця 1

Кількість та відсоток розподілу приватних шкіл, учнів та вчителів (FTE – еквівалент повного робочого дня) за релігійною або нерелігійною орієнтацією школи: США, 2015–2016

Релігійна і нерелігійна спрямованість	Школи		Студенти		Вчителі, які працюють повний робочий день	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
1	2	3	4	5	6	7
Загалом	34,576	100.0	4,903,596	100.0	481,558	100.0
Релігійна орієнтація	23,272	67.3	3,834,293	78.2	336,401	69.9
Римо-католики	7,008	20.3	1,901,474	38.8	143,186	29.7
Африканська Методистська Єпископська церква	‡	‡	‡	‡	‡	‡
Спільнота Бога	246	0.7	33,483	0.7	2,982	0.6
Баптисти	1,863	5.4	193,381	3.9	19,762	4.1
Кальвіністи	102	0.3	20,437	0.4	1,619	0.3

1	2	3	4	5	6	7
Християни (не зазначена деномінація)	5,408	15.6	769,673	15.7	77,309	16.1
Церква Ісуса Христа	117	0.3	25,139	0.5	2,288	0.5
Церква Бога	80	0.2	8,156	0.2	754	0.2
Церква Бога в Христі	20	0.1	1,882	#	123	#
Церква Назарянина	70	0.2	6,173	0.1	594	0.1
Учні Христа	‡	‡	‡	‡	‡	‡
Єпископська	354	1.0	87,649	1.8	11,092	2.3
Мусульмани	293	0.8	40,485	0.8	4,873	1.0
Євреї	1,120	3.2	299,255	6.1	32,674	6.8
Святі останніх днів	‡	‡	‡	‡	‡	‡
Лютеранська церква – Синод Міссурі	1,000	2.9	121,698	2.5	9,691	2.0
Євангельсько-лютеранська церква Америки	130	0.4	9,408	0.2	953	0.2
Євангельсько-лютеранська церква Вісконса	316	0.9	28,860	0.6	2,258	0.5
Інші лютерани	73	0.2	4,651	0.1	405	0.1
Меноніти	611	1.8	29,709	0.6	2,856	0.6
Методисти	289	0.8	18,341	0.4	2,001	0.4
П'ятидесятники	430	1.2	19,453	0.4	2,211	0.5
Пресвітеріани	323	0.9	37,597	0.8	3,765	0.8
Адвентисти Сьомого дня	795	2.3	50,202	1.0	3,997	0.8
Інші	304	0.9	23,162	0.5	2,695	0.6
Не зазначена релігійна приналежність	11,304	32.7	1,069,303	21.8	145,156	30.1

Округляється до нуля

‡ Недотримані стандарти звітності. Є менше, ніж 15 зразків.

Джерело: [20]

Можна проаналізувати статистичні дані, які чітко свідчать, що найчисельнішою є католицька та протестантська спрямованість приватних шкіл.

Більшість учнів приватних шкіл відвідує релігійні школи. Згідно з дослідженнями Національного центру статистики освіти, рівень знань у приватних школах є набагато вищий, ніж у державних.

За даними впливової статистичної служби Gallup, станом на 1 вересня 2017 р. американці значно вище оцінюють приватні школи, ніж інші школи. 71% американців (віком від 18 і старше) зазначили та оцінили приватні школи на «відмінно» та «добре». Школи релігійні дістали таку саму оцінку від 63% респондентів, а державні школи отримали лише 44%.

Дослідження, опубліковані в Education Next, науковому журналі про шкільну реформу, Інститутом Гувера в Стенфордському університеті і Гарвардською програмою з політики і управління в галузі освіти в Гарвардській школі Кеннеді, 3 січня 2017 р. зазначено, що батьки більше задоволені якістю приватних шкіл, ніж державних.

Згідно з результатами метааналізу 90 досліджень впливу шкіл, проведених старшим науковим співробітником В. Джейнсом, учні релігійних шкіл користуються значними академічними перевагами порівняно з колегами з традиційних державних шкіл і чартерних шкіл.

Дослідження також показало, що релігійні школи мають менший розрив в успішності і кращі результати поведінки учнів.

Професор В. Джейнс називає релігійні школи «кращою надією для американської освіти» і говорить, що нація має «переосмислити свою стратегію підтримки чартерних шкіл» [23].

Кількість приватних шкіл у США стає дедалі вагомішою, і вони оцінюються американцями на вищому рівні (табл. 2).

Питання церкви та школи завжди було дуже делікатним з огляду на те, що громадянське та патріотичне виховання має вагомий вплив на США. Адже важливим у США є феномен громадської релігії.

Статистика приватних шкіл

Статистика приватних шкіл	
Прийняті у приватну школу (2015–2016)	5 751 000 (10% від усіх учнів в США)
Кількість шкіл (2013–2014)	34 576 (25% від усіх шкіл США)

Джерело: [23]

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, в США, як показує дослідження, державні школи залишаються полем битви, де часто зустрічаються в суперечках батьки, учні, адміністрація школи і вчителі. Конфлікти зачіпають шкільні програми, футбольні ігри в старших класах, учнівські клуби і життя тих, хто має відношення до державної освіти США та церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рейчли А. Дж. Свобода совести и толкование Первой поправки к Конституции США. URL: <http://www.hrights.ru/text/b8/chapter1.htm>
2. Барилко Є.О. Місце громадянської релігії в патріотичному вихованні американських школярів / Є.О. Барилко, С.М. Барилко. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2014. Вип. 2. С. 21–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2014_2_5.
3. Романова О. Релігія в державних школах США: протистояння чи взаємодія? *Політичний менеджмент*. 2005. № 1. С. 122–126.
4. Brogan D. *The American character*. N. Y. : Random House, 1975. 217 p.
7. Engel v. Vitale, 370 U.S. 421 (1962); School Dist. of Abington Twp. v. Schempp, 374 U.S. 203 (1963); Mergens, 496 U.S. at 252. Schempp, 374 U.S. at 225.
8. Elk Grove United School District v. Newdow. URL: <https://www.oyez.org/cases/2003/02-1624>.
9. Everson, 330 U.S. at 18; Good News Club v. Milford Cent. Sch., 533 U.S. 98 (2001).
10. Epperson v. Arkansas URL: <https://www.oyez.org/cases/1968/7>.
11. Facts and Case Summary - Engel v. Vitale. URL: <http://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/facts-and-case-summary-engel-v-vitale>.
12. Guidance on Constitutionally Protected Prayer in Public Elementary and Secondary Schools. URL: https://www2.ed.gov/policy/gen/guid/religionandschools/prayer_guidance.html#return6.
13. Herberg W. Religion and education in America. *Religious perspectives on American culture*. Princeton, 1961. 188 p.
14. Public and private schools: how do they differ? Finding from The Condition of Education 1997. National Center for Education Statistics. U.S. Department of Education Office of Educational Research and Improvement. № 12. P. 39
14. Lee v. Weisman, 505 U.S. 577, 599 (1992); Wallace v. Jaffree, 472 U.S. 38 (1985).
15. U.S. Department of Education. URL: <https://www.ed.gov/>
16. Laws & Guidance. U.S. Department of Education. URL: <https://www2.ed.gov/policy/landing.jhtml?src=image>.
17. McCollum v. Board of Education. Law Case. URL: <https://www.britannica.com/topic/McCollum-v-Board-of-Education>.
18. No Child Left Behind: An Overview. URL: <https://www.edweek.org/ew/section/multimedia/no-child-left-behind-overview-definition-summary.html>.
19. School District of Abington Township v. Schempp. URL: <https://www.britannica.com/topic/School-District-of-Abington-Township-v-Schempp>.
20. Number and percentage distribution of private schools, students, and full-time equivalent (FTE) teachers, by religious or nonsectarian orientation of school: United States, 2015–16. URL: https://nces.ed.gov/surveys/pss/tables/table_2015_02.asp.
21. Private School Universe Survey. URL: <https://nces.ed.gov/pubs2017/2017073.pdf>.
22. Religion in the Public Schools. URL: <http://www.pewforum.org/2007/05/09/religion-in-the-public-schools/>
23. Study Finds Advantages for Students in Faith-Based Schools. Council for American Private Education. CAPE Outlook. Voice of America's private schools. May 2013. URL: <http://www.capenet.org/pdf/Outlook385.pdf>.
24. Study Finds Advantages for Students in Faith-Based Schools. Council for American Private Education. CAPE Outlook. Voice of America's private schools. May 2013. URL: <http://www.capenet.org/pdf/Outlook385.pdf>
25. Santa Fe Independent School District v. Doe. URL: <https://www.oyez.org/cases/1999/99-62>
26. School District of Abington Township v. Schempp. URL: <https://www.britannica.com/topic/School-District-of-Abington-Township-v-Schempp>.
27. U.S. Department of Education. URL: <https://www.ed.gov/>
28. United States Supreme Court. Zorach v. Clauston (1952), No. 431. URL: <https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/343/306.html>